

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№4 (2)

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

MUNDARIJA

RAQAMLI IQTISODIYOTDA “AKT XIZMATLARI” TUSHUNCHASI VA ULARNING EKSPORT SALOHİYATI.....	14
Shermatov Sherzod Xotamovich	
RAQAMLI MARKETING STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI	20
Amonov Mirzohid Tuymuratovich, Xodjayev Anvar Rasulovich	
TIJORAT BANKLARINING BYUDJET MABLAG’LARI HISOBIGA MOLIYALASHTIRILADIGAN LOYIHALARDAGI ISHTIROKINI KUCHAYTIRISH MEXANIZMLARI	26
Maxmudov Rahimjon Hamid o’g’li	
KORPORATIV BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING STRATEGIK YO’NALISHLARI.....	33
Shakirova Gulbaxor Sharipdjanovna	
YASHIL IQTISODIYOTGA O’TISHDA XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI VA UNI O’ZBEKISTON SHAROITIDA QO’LLASH IMKONIYATLARI	38
Ne’matova Mavsuma, Xolmamatov Diyorbek	
ВЛИЯНИЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ НА ИНВЕСТИЦИОННУЮ АКТИВНОСТЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ	43
Буранова Лола Вахобовна	
ФИНТЕХ-ЭКОСИСТЕМА КАК ФАКТОР ИНКЛЮЗИВНОГО И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА: СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТРАНСФОРМАЦИИ	54
Эшмуротов Дониёр Ихтиёр угли	
ZAMONAVIY MARKETING KONSEPSIYALARI ASOSIDA XIZMATLAR RAQOBATBARDOSHLIGINING USLUBIY JIHATLARI	60
Ostonaqulova Gulsaraxon Matyoqub qizi, Fayzullayeva Zamira Alijonovna	
XIZMAT KO’RSATISH KORXONALARINING IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA’MINLASHDA SERVIS XAVFSIZLIGI INDEKSI: SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA	64
Shodmanova Zubayda Ubaydullayevna	
QURILISH FAOLIYATI SOHALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING ILG’OR XORIJIY TAJRIBALARI	73
Xusanov Kamoliddin Xolmamat o’g’li	
INSON KAPITALI VA KADRLAR SALOHİYATINI BOSHQARISHNING NAZARIY KONSEPSIYALARI.....	73
Abdullo Sohibov	
O’ZBEKISTONDA URBANIZATSIYA JARAYONLARI JADALLASHUVI VA UNING HUDUDIIY XUSUSIYATLARI	84
Mamanazarov Oybek Shomurodovich	
KORXONALAR MOLIYAVIY HOLATINI MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI (MHXS) ASOSIDA BAHOLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	91
Xamidov Javoxir Shavkat o’g’li	
BIZNES JARAYONLARINI MONITORING QILISH TIZIMINING HOZIRGI HOLATI TAHLILI.....	95
Dadajonova Madina Ravshan qizi	
O’ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTGA O’TISHNING MAKROIQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH (GDP, BANDLIK VA INVESTITSİYALAR KESIMIDA)	106
Hayitov Jamshid Xolboyevich	

BUDJET TASHKILOTLARIDA ICHKI AUDIT O'TKAZISH JARAYONINING USLUBIY TAHLILI	1281
Saitmuratov Saitmurat Masharip o'g'li	
HUDUDLARDA ICHKI TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION SALOHİYATDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI.....	1287
Alieva Mahbuba Toychievna	
TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIGINI OPTIMALLASHTIRISH YO'LLARI (AGROBANK ATB MISOLIDA)	1292
Sattorova Nasiba G'anijon qizi	

TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIGINI OPTIMALLASHTIRISH YO'LLARI (AGROBANK ATB MISOLIDA)

Sattorova Nasiba G'anijon qizi

"Bank ishi" kafedrası i.f.f.d. (PhD),

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

E-mail: nasiba_sg7@mail.ru

ORCID: 0000-0003-2967-9830

Annotatsiya. Ushbu maqolada "Agrobank" ATB filiallari misolida likvidlik disbalansini baholash hamda uni kamaytirishning ekonometrik yondashuvlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda depozitlar hajmi, kapitallashuv darajasi va resurs bazasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik VAR (Vector Autoregression) modeli yordamida tahlil qilingan. Shuningdek, impuls-javob tahlili orqali depozitlar va kapital hajmidagi o'zgarishlarning likvidlik holatiga ta'siri baholangan. Filiallararo pul oqimlarini muvofiqlashtirish samaradorligi korrelyatsion tahlil asosida o'rganilgan, stress-test ssenariylari yordamida esa turli iqtisodiy sharoitlarda bank tizimining barqarorligi aniqlangan. Tadqiqot natijalari likvidlik risklarini samarali boshqarish hamda filiallararo resurslar taqsimotini optimallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: likvidlik disbalansi, tijorat banklari, "Agrobank" ATB, VAR modeli, impuls-javob tahlili, stress-test, depozitlar, kapitallashuv, resurs bazasi, pul oqimlari, korrelyatsion tahlil, likvidlik riski.

Аннотация. В данной статье на примере филиалов АКБ "Агробанк" исследованы эконометрические подходы к оценке дисбаланса ликвидности и его снижению. В исследовании взаимосвязь между объемом депозитов, уровнем капитализации и ресурсной базой проанализирована с использованием модели VAR (Vector Autoregression). Кроме того, посредством импульсно-откликового анализа оценено влияние изменений объема депозитов и капитала на состояние ликвидности. Эффективность координации межфилиальных денежных потоков изучена на основе корреляционного анализа, а устойчивость банковской системы в различных экономических условиях определена с помощью сценариев стресс-тестирования. Результаты исследования позволяют разработать практические рекомендации по эффективному управлению рисками ликвидности и оптимизации распределения ресурсов между филиалами.

Ключевые слова: дисбаланс ликвидности, коммерческие банки, АКБ "Агробанк", модель VAR, импульсно-откликовый анализ, стресс-тест, депозиты, капитализация, ресурсная база, денежные потоки, корреляционный анализ, риск ликвидности.

Abstract. This article examines econometric approaches to assessing and reducing liquidity imbalance using the branches of Agrobank JSCB as a case study. The study analyzes the interrelationship between deposit volume, capitalization level, and the resource base using the VAR (Vector Autoregression) model. In addition, impulse-response analysis is applied to assess the impact of changes in deposits and capital on liquidity conditions. The effectiveness of coordinating interbranch cash flows is examined through correlation analysis, while the stability of the banking system under various economic conditions is determined using stress-testing scenarios. The findings of the study provide a basis for developing practical recommendations aimed at effective liquidity risk management and optimizing the allocation of resources among branches.

Keywords: liquidity imbalance, commercial banks, Agrobank JSCB, VAR model, impulse-response analysis, stress test, deposits, capitalization, resource base, cash flows, correlation analysis, liquidity risk.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan o'sish sur'atlarining sekinlashuvi tijorat banklari faoliyatiga ko'p qirrali salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, bank mijozlarining iqtisodiy va moliyaviy holati qisqa muddat ichida o'zgarib borishi, bank tizimida likvidlik darajasining pasayishi, moliya bozorlarida banklarga ishonchning zaiflashishi hamda kredit portfellari tarkibida muammoli aktivlar va zararlar ulushining keskin ortishi singari murakkab holatlar yuzaga kelmoqda. Shuningdek raqamli transformatsiya va yashil iqtisodiyot sohalari sezilarli

darajadagi moliyaviy likvidlikni talab etmoqda. UNCTAD hisobotlarida ta'kidlanganidek, xalqaro loyihalarni moliyalashtirishdagi pasayish tendensiyalari tijorat banklaridan o'z resurs bazasini optimallashtirish va likvidlik risklarini minimallashtirish orqali investitsion faollikni rag'batlantirishni taqozo etmoqda. Davlat tomonidan amalga oshiriladigan qo'llab-quvvatlovchi chora-tadbirlar, avvalo, tijorat banklarining likvidlik pozitsiyasini mustahkamlash, shu orqali esa bank tizimiga bo'lgan ishonchni saqlab qolish va tiklashga xizmat qiladi. Bundan ko'rinadiki, jahonda tijorat banklari likvidligini optimallashtirishning ahamiyati tobora oshib bormoqda.

Tijorat banklari likvidligini boshqarish masalasini strategik menejment tizimida ko'rib chiqish, bank menejmentida likvidlikni optimallashtirishning zamonaviy yondashuvlarini ishlab chiqish, aksiyadorlarning manfaatlarini bank qiymatining uzoq muddatli va barqaror o'sishi bilan uzviy bog'liqligini ta'minlash, bank kengashining likvidlikni optimallashtirish borasidagi oqilona siyosatini ishlab chiqish, uning aktivlari va passivlarini shakllantirishda o'zaro qarama-qarshi bo'lgan likvidlik-foydalilik ko'rsatkichlari o'rtasidagi oqilona nisbatni ta'minlash masalalari bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrdagi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-580-son¹ Qonunida banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, risklarni samarali boshqarish hamda likvidlikni yetarli darajada saqlash bank faoliyatining ustuvor yo'nalishlari sifatida belgilangan. Ushbu vazifalarning samarali amalga oshirilishi tijorat banklari, xususan, ularning filiallari faoliyatida likvidlikni oqilona va samarali boshqarishni talab etadi².

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 18-avgustdagi "Davlat ishtirokidagi korxonalar va tijorat banklarini isloh qilish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-283-son Qarorida³ davlat ishtirokidagi tijorat banklarini isloh qilish, ularning boshqaruv samaradorligini oshirish hamda moliyaviy barqarorligini mustahkamlash bo'yicha muhim vazifalar belgilangan. Mazkur qarorda "Agrobank" ATB ham davlat ishtirokidagi tijorat banklari qatorida ko'rsatilgani bank faoliyatida resurslardan samarali foydalanish, likvidlikni oqilona boshqarish va filiallararo pul oqimlarini muvofiqlashtirish masalalarining dolzarbligini yanada oshiradi⁴.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Tijorat banklarida likvidlik risklarini boshqarish masalasi xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Xorijiy olimlardan P.S.Rouz bank menejmenti bo'yicha tadqiqotlarida bank likvidligini aktivlar va passivlarni muvofiqlashtirish orqali boshqarish zarurligini asoslab bergan. Muallif likvidlikni ta'minlashda bankning qisqa muddatli majburiyatlari, depozitlar barqarorligi va likvid aktivlar hajmi o'rtasidagi muvozanat muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

J.Sinki tijorat banklari moliyasini boshqarish jarayonida likvidlikni bankning moliyaviy xavfsizligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida baholagan. Uning ilmiy qarashlarida likvidlik riskini kamaytirish uchun resurs bazasini barqaror shakllantirish, aktiv-passiv operatsiyalarni nazorat qilish va bankning pul oqimlarini oldindan rejalashtirish zarurligi ko'rsatilgan.

L.M.Matz "Liquidity Risk Management" nomli ishida bevosita banklarda likvidlik riskini boshqarish mexanizmlarini o'rgangan. Muallif kunlik pul oqimlarini monitoring qilish, likvidlik bo'yicha ichki limitlarni belgilash, stress holatlarida zarur likvid mablag'lar hajmini aniqlash va likvidlik xavfini oldindan baholash zarurligini asoslab bergan.

T.W. Koch bank boshqaruvi bo'yicha tadqiqotlarida likvidlikni depozitlar hajmi, kredit portfeli sifati, foiz stavkalari va zaxira mablag'lari bilan bog'liq holda tahlil qilgan. Uning yondashuviga ko'ra, tijorat banklarida likvidlikni samarali boshqarish aktivlar daromadliligi va majburiyatlar muddatini muvofiqlashtirish orqali amalga oshiriladi.

P.Jorion moliyaviy risklarni boshqarish bo'yicha tadqiqotlarida likvidlik riskini stress-test, ssenariy tahlili va miqdoriy baholash usullari orqali o'rganish zarurligini ta'kidlagan. Muallifning qarashlari banklarda likvidlik holatini turli iqtisodiy sharoitlarda baholash va ehtimoliy xavflarni oldindan aniqlash uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonlik olimlardan Sh.Z.Abdullayeva tijorat banklari faoliyatida likvidlik, to'lov qobiliyati va moliyaviy barqarorlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgangan. Muallif banklarning joriy majburiyatlarini o'z vaqtida bajarishi likvid aktivlar hajmi va resurs bazasining barqarorligiga bevosita bog'liq ekanligini asoslab bergan.

B.T.Berdiyarov tijorat banklarida likvidlikni boshqarish va bank resurslarini shakllantirish masalalarini tadqiq etgan. Uning ilmiy ishlarida depozit siyosatini takomillashtirish, jalb qilingan mablag'lar tarkibini optimallashtirish va likvidlik me'yorlariga rioya qilish bank barqarorligini ta'minlashning muhim sharti sifatida baholangan.

1 O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 05.11.2019 yildagi O'RQ-580-son <https://lex.uz/ru/docs/-4581969>

2 O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 05.11.2019 yildagi O'RQ-580-son <https://lex.uz/docs/-4581969>.

3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 18.08.2023 yildagi PQ-283-son <https://lex.uz/uz/docs/-6576274>

4 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 18.08.2023 yildagi PQ-283-son <https://lex.uz/uz/docs/-6576274>.

B.B.Izbosarov bank tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va bank risklarini kamaytirish masalalarini o'rgangan. Muallif likvidlik riskini bank faoliyatidagi muhim xavflardan biri sifatida ko'rsatib, uni boshqarishda kapital yetarliligi, aktivlar sifati va resurslar diversifikatsiyasi muhim rol o'ynashini ta'kidlagan.

A.A.Omonov tijorat banklarida resurs bazasini shakllantirish, depozitlar hajmini oshirish va bank majburiyatlarini samarali boshqarish masalalarini tadqiq etgan. Uning fikricha, bank likvidligini mustahkamlashda uzoq muddatli resurslar ulushini oshirish va filiallar kesimida mablag'lar harakatini oqilona tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

O.B.Sattorov tijorat banklarining moliyaviy holatini baholash, aktiv-passivlar tarkibini tahlil qilish va bank likvidligini ta'minlashga ta'sir etuvchi omillarni o'rgangan. Muallif bank faoliyatida likvidlikni saqlash uchun pul oqimlarini rejalashtirish, likvid aktivlar hajmini nazorat qilish va moliyaviy risklarni tizimli boshqarish zarurligini asoslab bergan.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida likvidlik risklarini samarali boshqarish depozitlar barqarorligi, aktiv-passivlar muvozanati, kapital yetarliligi, likvid aktivlar hajmi va pul oqimlarini monitoring qilish bilan bevosita bog'liq. Shu bois mazkur tadqiqotda "Agrobank" ATB filiallari misolida likvidlik disbalansini aniqlash, depozitlar hajmi, kapitallashuv darajasi va resurs bazasi o'rtasidagi bog'liqlikni baholash hamda filiallararo pul oqimlarini muvofiqlashtirish masalalari o'rganiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda "Agrobank" ATB filiallarining 2020–2025-yillardagi oylik moliyaviy-statistik ma'lumotlaridan foydalanildi. Tadqiqotda likvidlik taqchilligi, depozitlar hajmi, kapitallashuv darajasi va resurs bazasi asosiy ko'rsatkichlar sifatida tanlab olindi.

Dastlab ko'rsatkichlarning umumiy dinamikasi deskriptiv tahlil asosida o'rganildi. Filiallararo pul oqimlari va asosiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik korrelyatsion tahlil yordamida baholandi. Likvidlik taqchilligi, depozitlar, kapital va resurs bazasi o'rtasidagi dinamik ta'sirni aniqlash uchun VAR modeli qo'llanildi. Modelni qo'llashda vaqt qatorlarining stasionarligi, optimal lag uzunligi va model barqarorligi tekshirildi.

Shuningdek, impuls-respons tahlili orqali depozitlar va kapitaldagi o'zgarishlarning likvidlik holatiga ta'siri baholandi. Stress-test usuli yordamida bazaviy, optimistik va pessimist ssenariylarda bank filiallarining likvidlik risklariga chidamlilik darajasi tahlil qilindi.

Qo'llanilgan metodologik yondashuvlar "Agrobank" ATB filiallarida likvidlik risklarini baholash, ularning asosiy omillarini aniqlash va filiallararo resurslar taqsimotini optimallashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

"Agrobank" ATB filiallari kesimida likvidlik disbalansini aniqlash va uni kamaytirish masalalari chuqur tahlil qilindi. Likvidlik disbalansi filiallar o'rtasida pul oqimlarining notekis taqsimlanishi, depozitlar oqimi va resurs bazasidagi farqlar, shuningdek, foiz stavkalari dinamikasi ta'sirida shakllanishi mumkin. Ushbu omillar filiallar faoliyatining samaradorligiga, xo'jalik yurituvchi subyektlarni moliyalashtirish imkoniyatlariga hamda bank tizimining umumiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, tadqiqotda VAR (Vector Autoregression) modeli asosida likvidlik, depozitlar hajmi, kapitallashuv darajasi, uzoq muddatli resurslar hamda foiz stavkalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik o'rganildi. VAR modeli yordamida o'zgaruvchilarning o'tgan davrlardagi qiymatlariga tayangan holda ularning kelgusidagi dinamikasini baholash va prognozlash imkoniyati yaratildi. Bundan tashqari, stress-test ssenariylari asosida turli iqtisodiy sharoitlarda likvidlik holatining o'zgarish tendensiyalari tahlil qilindi.

Filiallarda likvidlik taqchilligini kamaytirish hamda filiallararo pul oqimlarining uyg'unlashuv darajasini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Filiallardagi likvidlik taqchilligini ifodalovchi Liquidity Deficit (LD), depozitlar hajmini ifodalovchi DEP, kapitallashuv darajasini ifodalovchi CAP, uzoq muddatli resurslar hajmini aks ettiruvchi LM hamda kreditlar bo'yicha o'rtacha foiz stavkasini ifodalovchi AR ko'rsatkichlari tanlab olindi. Mazkur o'zgaruvchilar 2020-2025-yillar davomida shakllangan oylik ma'lumotlar asosida hisoblanib, ularning agregat qiymatlari keyingi tahlillarda foydalanish uchun umumlashtirildi.

Formal ko'rinishda VAR(p) modeli quyidagicha ifodalanadi:

$$Y_t = A_1 Y_{t-1} + A_2 Y_{t-2} + \dots + A_p Y_{t-p} + \varepsilon_t$$

Y_t – vaqt t dagi ko'p o'zgaruvchilar vektori. Masalan, bizning holatimizda u quyidagi ko'rinishga ega:

$$Y_t = \begin{bmatrix} LiquidityDeficit_t \\ DEP_t \\ CAP_t \\ LM_t \end{bmatrix}$$

Filiallardagi likvidlik taqchilligi, depozitlar hajmi, kapitallashuv darajasi va uzun pullar (resurs bazasi). A_1 – har bir lag (o'tmish davri) uchun koeffitsiyent matritsalar. Ular o'zgaruvchilarning o'zaro ta'sirini ko'rsatadi. Masalan,

$$A_1 = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{bmatrix}$$

ε_t – tasodifiy omillar (qoldiqlar), ya'ni tushuntirib bo'lmaydigan shoklar va tashqi ta'sirlar.

VAR modelida har bir o'zgaruvchi nafaqat o'zining o'tgan davrdagi qiymatlariga, balki boshqa o'zgaruvchilarning ham o'tgan davrdagi qiymatlariga bog'liq holda shakllanadi. Masalan, likvidlik taqchilligi (Liquidity Deficit) ko'rsatkichi nafaqat o'zining avvalgi qiymatlari, balki depozitlar hajmi (DEP), kapitallashuv darajasi (CAP) va uzoq muddatli resurslar (LM) dinamikasi ta'sirida ham o'zgaradi. Bu esa o'zgaruvchilar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kompleks tarzda baholash va likvidlik holatining shakllanish mexanizmlarini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

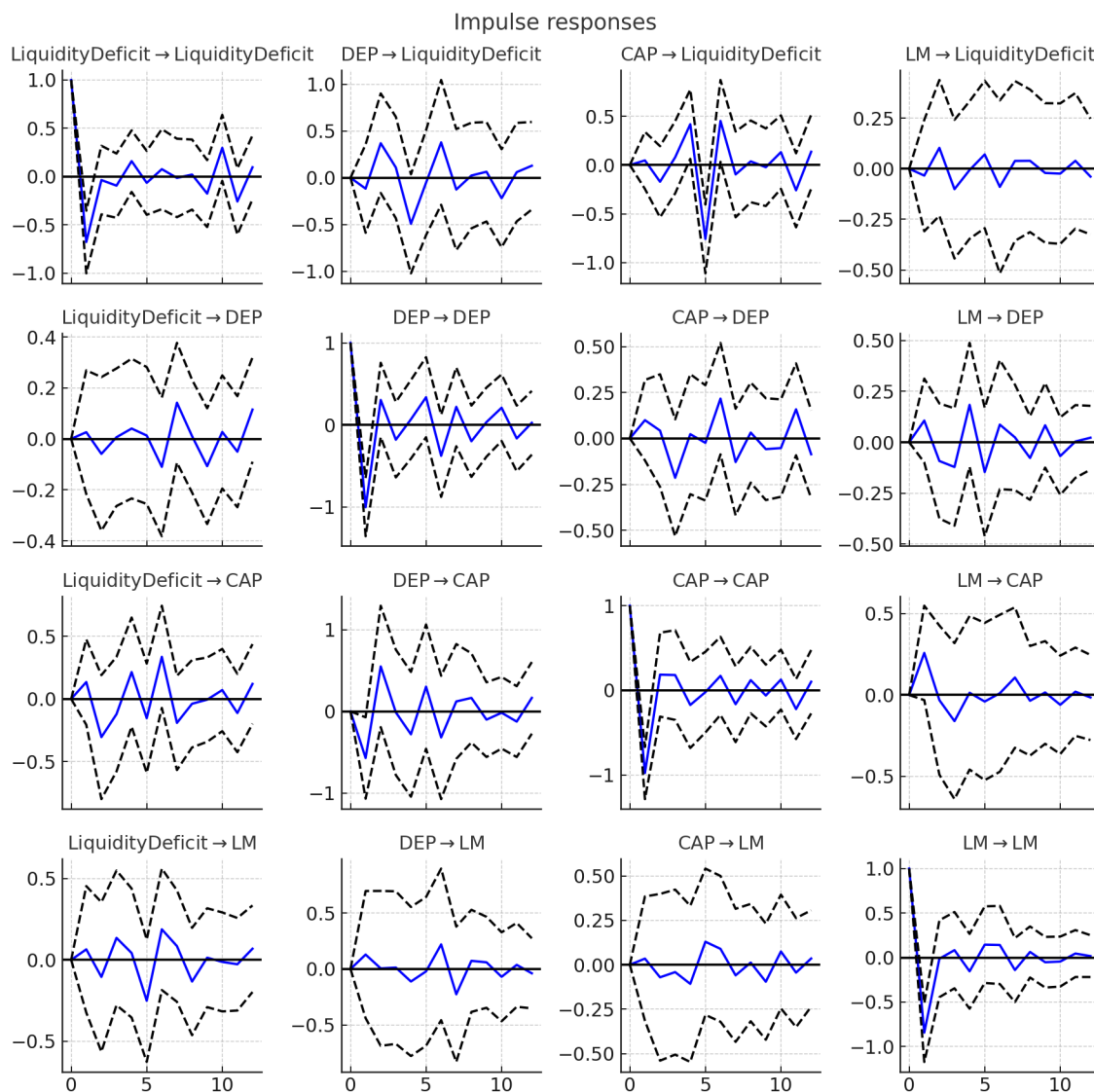
Impuls-respons tahlili VAR modelining muhim natijalaridan biri hisoblanadi. Mazkur usul yordamida iqtisodiy ko'rsatkichlardan birida yuzaga kelgan kutilmagan o'zgarishning boshqa ko'rsatkichlarga qanday ta'sir ko'rsatishi, ushbu ta'sirning davomiyligi va intensivligi aniqlanadi. Natijada iqtisodiy omillarning o'zaro ta'sir mexanizmlarini baholash hamda ularning kelgusidagi dinamikasini prognozlash imkoniyati yaratiladi.

Tahlil natijalariga ko'ra, "Agrobank" ATB tizimida depozitlar hajmi 10 foizga oshganda likvidlik taqchilligi qisqa muddatda sezilarli darajada kamayishi kuzatiladi. Buning asosiy sababi bank resurslarining kengayishi va likvid mablag'lar hajmining ortishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, mazkur ta'sir vaqt o'tishi bilan bosqichma-bosqich pasayib, taxminan 3-4 oy davomida saqlanib turadi hamda keyingi davrlarda muvozanat holatiga yaqinlashadi.

Kapitallashuv darajasidagi o'zgarishlar esa nisbatan uzoq muddatli ta'sirga ega. Kapital hajmining ortishi dastlab katta o'zgarishlarni yuzaga keltirmasligi mumkin, biroq vaqt o'tishi bilan bankning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi va likvidlik bilan bog'liq xavflarning kamayishiga xizmat qiladi. Natijada kapitalning o'sishi bank tizimining uzoq muddatli rivojlanishi va barqaror faoliyat yuritishi uchun muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, depozitlar likvidlikni qisqa muddatda qo'llab-quvvatlovchi muhim manba hisoblangan bo'lsa, kapital bankning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlovchi asosiy tayanch vazifasini bajaradi. Shu sababli likvidlikni samarali boshqarishda ushbu ikki omilning o'zaro uyg'unligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Likvidlikni samarali boshqarish maqsadida banklar bir vaqtning o'zida qisqa va uzoq muddatli strategik yo'nalishlarga e'tibor qaratishlari lozim. Qisqa muddatli chora-tadbirlar qatoriga depozitlar hajmini oshirish, yangi mijozlarni jalb etish, omonat mahsulotlarini takomillashtirish va rag'batlantiruvchi marketing dasturlarini amalga oshirish kiradi. Uzoq muddatli chora-tadbirlar esa kapital bazasini mustahkamlash, resurslar manbalarini diversifikatsiya qilish hamda barqaror moliyalashtirish manbalarini kengaytirishni o'z ichiga oladi. Mazkur yondashuvlar bank tizimining moliyaviy barqarorligini yanada mustahkamlash va likvidlik risklarini samarali boshqarish imkonini beradi (1-rasm).

1-rasm. “Agrobank” AT bankida likvidlik taqchilligi, depozitlar, kapitallashuv va resurs bazasi oʻrtasidagi oʻzaro taʼsirlarning impuls-respons tahlili natijalari.

“Agrobank” ATB filiallari oʻrtasidagi pul oqimlari dinamikasi doimo bir xil yoʻnalishda shakllanmasligi mumkin. Ayrim davrlarda baʼzi filiallarda depozitlar oqimining oʻsishi kuzatilsa, boshqa filiallarda nisbatan pastroq oʻzgarishlar qayd etilishi mumkin. Natijada ayrim filiallarda likvid resurslar hajmi yuqori boʻlgan sharoitda, boshqa filiallarda qoʻshimcha mablagʻlarga ehtiyoj yuzaga kelishi ehtimoli mavjud. Bunday holat filiallar kesimida likvidlik darajasining notekis shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Oʻtkazilgan tahlillar natijalari shuni koʻrsatdiki, bazaviy holatda, yaʼni filiallararo pul oqimlarini muvofiqlashtirish mexanizmlari toʻliq qoʻllanilmagan sharoitda, pul oqimlari oʻrtasidagi korrelyatsiya darajasi nisbatan past boʻlgan. Bu esa filiallar faoliyatining asosan mustaqil ravishda shakllanishini va mavjud resurslardan foydalanish imkoniyatlari toʻliq integratsiyalashmaganligini anglatadi. Natijada ayrim filiallarda yuzaga keladigan qisqa muddatli likvidlik ehtiyojlarini boshqa filiallardagi mavjud resurslar hisobidan tezkor qoplash imkoniyatlari cheklanishi mumkin.

Tahlil natijalariga koʻra, filiallararo pul oqimlarini muvofiqlashtirishga qaratilgan maxsus algoritmlar qoʻllanilganda vaziyat sezilarli darajada yaxshilanadi. Xususan, filiallar oʻrtasidagi korrelyatsiya koʻrsatkichi 0,9 darajasiga yaqinlashib, pul oqimlari harakatining yuqori darajadagi uygʻunligini namoyon etdi. Bu esa bir filialda depozitlar hajmining oʻsishi yoki resurslar bazasining kengayishi boshqa filiallar faoliyatiga ham ijobiy taʼsir koʻrsatishi mumkinligini anglatadi.

Mazkur natijalar likvidlik resurslarining filiallar kesimida o'zaro qo'llab-quvvatlovchi mexanizm asosida harakatlanishini ta'minlash imkoniyatini yaratadi. Filiallararo pul oqimlarini markazlashgan tarzda muvofiqlashtirish natijasida likvidlik disbalansi qisqaradi, resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi hamda filiallar faoliyatining moliyaviy barqarorligi mustahkamlanadi. Natijada bank tizimi doirasida mavjud mablag'larni yanada oqilona taqsimlash va ulardan samarali foydalanish imkoniyati kengayadi.

Shunday qilib, filiallararo pul oqimlarini muvofiqlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bank likvidligini samarali boshqarishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuv nafaqat alohida filiallar faoliyatining barqarorligini oshirishga, balki butun bank tizimining moliyaviy barqarorligi va samaradorligini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi (1-jadval).

1-jadval

Bazaviy korrelyatsiya matritsasi⁵

	F01	F02	F03	F04	F05	F06	F07	F08
F01	1.00	0.10	-0.09	0.04	-0.10	0.32	-0.11	0.02
F02	0.10	1.00	0.09	-0.20	0.07	0.21	0.19	0.01
F03	-0.09	0.09	1.00	-0.11	0.06	-0.28	0.12	0.21
F04	0.04	-0.20	-0.11	1.00	0.11	-0.16	0.05	0.16
F05	-0.10	0.07	0.06	0.11	1.00	-0.11	-0.05	-0.26
F06	0.32	0.21	-0.28	-0.16	-0.11	1.00	0.24	-0.08
F07	-0.11	0.19	0.12	0.05	-0.05	0.24	1.00	-0.08
F08	0.02	0.01	0.21	0.16	-0.26	-0.08	-0.08	1.00

Jadvalda "Agrobank" AT bankining filiallari o'rtasidagi pul oqimlari bo'yicha bazaviy korrelyatsiya ko'rsatkichlari keltirilgan. Natijalar filiallararo bog'liqlik darajasi nisbatan past ekanligini ko'rsatadi. Korrelyatsiya koeffitsiyentlarining aksariyati $\pm 0,30$ oralig'ida bo'lib, bu filiallarning pul oqimlari bir-biridan mustaqil ravishda harakat qilayotganini anglatadi. Ayrim filiallar o'rtasida ijobiy bog'liqlik kuzatilgan bo'lsa, ba'zi hollarda salbiy korrelyatsiya ham mavjud. Bu holat likvidlik resurslarining filiallar kesimida notekis taqsimlanishiga sabab bo'lishi mumkin. Natijalar filiallararo pul oqimlarini muvofiqlashtirish va markazlashgan boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi (2-jadval).

2-jadval

Koordinatsiyadan keyingi korrelyatsiya matritsasi⁶

	F01	F02	F03	F04	F05	F06	F07	F08
F01	1.00	0.58	0.44	0.49	0.41	0.65	0.45	0.48
F02	0.58	1.00	0.58	0.43	0.54	0.64	0.64	0.53
F03	0.44	0.58	1.00	0.42	0.49	0.36	0.56	0.59
F04	0.49	0.43	0.42	1.00	0.51	0.40	0.51	0.55
F05	0.41	0.54	0.49	0.51	1.00	0.41	0.45	0.30
F06	0.65	0.64	0.36	0.40	0.41	1.00	0.63	0.44
F07	0.45	0.64	0.56	0.51	0.45	0.63	1.00	0.45
F08	0.48	0.53	0.59	0.55	0.30	0.44	0.45	1.00

Yuqoridagi tahlil natijalaridan kelib chiqib, bank tizimining turli iqtisodiy sharoitlarga moslashuvchanligi va moliyaviy barqarorligini baholash maqsadida stress-test tahlili amalga oshirildi. Stress-test bank tizimini turli noqulay va kutilmagan sharoitlarda sinovdan o'tkazish imkonini beruvchi muhim tahliliy usullardan biri hisoblanadi. Uning asosiy maqsadi iqtisodiy muhitda yuz berishi mumkin bo'lgan salbiy yoki ijobiy o'zgarishlarning bank likvidligiga ta'sirini oldindan baholash hamda bank tizimining bunday sharoitlarga tayyorgarlik darajasini aniqlashdan iborat.

Tahlil doirasida uchta ssenariy ko'rib chiqildi. Birinchi, bazaviy ssenariyda amaldagi iqtisodiy sharoitlar saqlanib qolishi nazarda tutildi va bunda likvidlik ko'rsatkichlarining joriy darajada davom etishi kutiladi. Ikkinchi,

5 Muallif tomonidan "Agrobank" AT bankining 2020–2025-yillarga oid filiallar kesimidagi ma'lumotlari asosida korrelyatsion tahlil natijalari hisoblangan.

6 Muallif tomonidan "Agrobank" AT bankining 2020–2025-yillar ma'lumotlari asosida filiallararo pul oqimlarini muvofiqlashtirish modeli qo'llanilib, korrelyatsion tahlil usuli yordamida hisoblangan.

ehtiyotkor (stress) ssenariyda depozitlar oqimining 12 foizga kamayishi va foiz stavkalarining 2 foiz bandga oshishi sharoiti modellashirildi. Ushbu holatda resurslar bazasining qisqarishi va moliyalashtirish xarajatlarining ortishi likvidlik ko'rsatkichlariga ma'lum darajada bosim o'tkazishi mumkinligi aniqlandi. Uchinchi, optimistik ssenariyda kapitallashuv darajasining oshishi va resurs bazasining kengayishi sharoiti ko'rib chiqildi. Mazkur holatda bankning moliyaviy imkoniyatlari kengayib, likvidlik ko'rsatkichlari yaxshilanadi hamda majburiyatlarni bajarish salohiyati ortadi.

Stress-test natijalari bank tizimining barqarorligini ta'minlashda qisqa muddatli choralar bilan bir qatorda uzoq muddatli strategik yondashuvlar ham muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Xususan, kapitallashuv darajasini oshirish, resurs bazasini diversifikatsiya qilish, moliyalashtirish manbalarini kengaytirish hamda foiz siyosatida muvozanatni saqlash bankning turli iqtisodiy sharoitlarga moslashuvchanligini kuchaytiradi. Natijada likvidlik risklarini samarali boshqarish, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash va bank tizimining uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlash imkoniyatlari kengayadi (3-jadval).

3-jadval

"Agrobank" AT bankida turli stress-test ssenariylari bo'yicha likvidlik taqchilligi ko'rsatkichlarining o'zgarishi⁷

Ssenariy	Δ Depozit (%)	Δ Stavka (%)	Δ Kapital (%)	Δ Uzun pul (%)	Stressdan so'ng likvidlik taqchilligi
Bazaviy	0.0	0.0	0.0	0.0	0.60
Pessimistik	-12.0	2.0	-5.0	-8.0	10.65
Optimistik	4.0	-1.0	8.0	10.0	0.10

Jadvalda "Agrobank" ATBning likvidlik holati turli stress-test ssenariylari asosida baholangan. Olingan natijalarga ko'ra, bazaviy ssenariyda likvidlik taqchilligi 0,6 darajasida saqlanib qolishi kuzatiladi. Ehtiyotkor (stress) ssenariyda depozitlar hajmining 12 foizga kamayishi, foiz stavkalarining 2 foiz bandga oshishi hamda kapital va resurs bazasining qisqarishi natijasida likvidlik taqchilligi 10,65 darajagacha ortishi mumkinligi aniqlangan.

Optimistik ssenariyda esa kapitallashuv darajasining oshishi, uzoq muddatli resurslar hajmining kengayishi hamda foiz stavkalarining pasayishi likvidlik holatining sezilarli darajada yaxshilanishiga xizmat qiladi. Natijada likvidlik taqchilligi 0,1 darajagacha kamayadi va bankning majburiyatlarni bajarish salohiyati yanada mustahkamlanadi.

Tahlil natijalari bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda kapitallashuv darajasi va resurs bazasining hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, resurslar manbalarini diversifikatsiya qilish va kapital bazasini mustahkamlash likvidlik risklarini kamaytirish hamda bank tizimining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida likvidlikni samarali boshqarish bankning moliyaviy barqarorligi, to'lovga qobiliyatligi hamda aktiv operatsiyalarni uzluksiz amalga oshirish imkoniyatini ta'minlovchi muhim omillardan biridir. Likvidlik darajasining yetarli bo'lmisligi bankning kredit ajratish salohiyatini cheklaydi, qisqa muddatli majburiyatlarni bajarish imkoniyatini pasaytiradi hamda umumiy moliyaviy barqarorlikka bosimni kuchaytiradi.

O'tkazilgan tahlillar asosida aniqlanishicha, tijorat banklari likvidligini ta'minlashda faqat banklararo kreditlarga tayanish maqsadga muvofiq emas. Chunki bunday resurslar hajmining ortishi foizli xarajatlarning ko'payishiga, sof foiz marjasining qisqarishiga va bank rentabelligiga qo'shimcha bosim yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Shu bois banklarda likvidlikni boshqarish aktivlar va passivlarni muvofiqlashtirilgan holda boshqarish, barqaror depozit bazasini shakllantirish hamda yuqori likvidli aktivlar ulushini maqbul darajada saqlab turish orqali amalga oshirilishi lozim.

"Agrobank" ATB faoliyati bo'yicha olib borilgan tahlillar bank aktivlari tarkibida yuqori likvidli vositalar ulushini barqaror saqlash, majburiyatlar tarkibida jalb qilingan resurslar sifatini oshirish va uzoq muddatli depozitlar ulushini kengaytirish zarurligini ko'rsatadi. Ayniqsa, depozit resurslarining barqarorligini ta'minlash maqsadida bank marketing siyosati doirasida mijozlarga mo'ljallangan maxsus xizmat paketlarini ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Katta hajmdagi mablag'larni uzoq muddatli omonatlarga joylashtirgan mijozlarga bankning boshqa moliyaviy xizmatlaridan foydalanishda imtiyozli shartlar taklif etilishi depozit portfeli sifatini oshirish va likvid aktivlarga bo'lgan ehtiyojni barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

⁷ Muallif tomonidan "Agrobank" AT bankining 2020-2025-yillardagi ma'lumotlari asosida stress-test usuli yordamida hisoblangan.

Tijorat banklarida likvidlikni samarali boshqarish va uni optimal darajada saqlash maqsadida quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, banklarda aktiv va passivlarni muvofiqlashtirilgan boshqarish tizimini yanada takomillashtirish zarur. Bunda foiz stavkalari o'zgarishiga sezgir bo'lgan aktiv va passivlar o'rtasidagi nomutanosiblikni kamaytirish, likvidlik bo'yicha kunlik monitoringni kuchaytirish hamda qisqa va uzoq muddatli majburiyatlar o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchidan, depozit bazasining barqarorligini oshirish uchun uzoq muddatli depozitlarni rag'batlantirish mexanizmlarini kengaytirish lozim. Xususan, bir yil va undan ortiq muddatli depozitlar bo'yicha imtiyozli shartlar, xizmat paketlari hamda differensial yondashuvlarni joriy etish banklarning likvidlik bosimini kamaytiradi va resurs bazasining sifatini oshiradi.

Uchinchidan, Markaziy bankning likvidlikni tartibga solishga qaratilgan instrumentlaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Bunda overnight kreditlari, lombard kreditlari, REPO operatsiyalari va ochiq bozor operatsiyalarining amaliy mexanizmlarini rivojlantirish bank tizimida qisqa muddatli likvidlik yetishmovchiligini yumshatishga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, banklarda risklarni boshqarish tizimini Basel III talablari asosida kuchaytirish maqsadga muvofiq. Xususan, I darajali kapital sifatini oshirish, sof foyda hisobidan kapital konservatsiya buferini shakllantirish va CET1 kapital ulushini mustahkamlash banklarning stress holatlariga chidamliligini oshiradi.

Beshinchidan, moliya bozori infratuzilmasini rivojlantirish orqali likvidlikni boshqarishning zamonaviy vositalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish lozim. Davlat qimmatli qog'ozlari bozorini chuqurlashtirish, REPO operatsiyalarini faollashtirish, ishonchli korporativ qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalarni yo'lga qo'yish va zarur hollarda valyuta svoplari mexanizmlaridan foydalanish bank tizimining likvidlik barqarorligini mustahkamlaydi.

Umuman olganda, tijorat banklarida likvidlikni samarali boshqarish aktiv va passivlar mutanosibligini ta'minlash, barqaror depozit bazasini shakllantirish, Markaziy bank instrumentlaridan oqilona foydalanish hamda xalqaro bank nazorati standartlariga mos risklarni boshqarish tizimini kuchaytirish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligi va ishonchligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrda O'RQ-580-son "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent. <https://lex.uz/docs/4581969>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 18-avgustdagi "Davlat ishtirokidagi korxonalar va tijorat banklarini isloh qilish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-283-son Qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-6576274>.
3. Rose, P. S. Bankovskiy menedjment. – Moskva: Delo-LTD, 1995. – 743 s.
4. Sinkey, J. F. Upravleniye finansami v kommercheskikh bankakh / per. s angl. – Moskva: Catallaxy, 1994. – 820 s.
5. Matz, L. M. Liquidity Risk Management. – USA: Sheshunoff Information Services Inc., 2002. – 8 p.
6. Koch, T. W. Bank Management. 3rd ed. – Fort Worth; Philadelphia; Tokyo: The Dryden Press, Harcourt Brace College Publishers, 1995.
7. Jorion, P. Financial Risk Manager Handbook. 4th ed. – New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2007.
8. Abdullayeva, Sh. Z. Bank ishi: darslik. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2017. – 732 b.
9. Berdiyarov, B. T. Tijorat banklari likvidligi va kapitali yetarliligini boshqarish masalalari. – Toshkent, 2012.
10. Izbosarov, B. B. O'zbekistonda tijorat banklari likvidligini tartibga solishning amaldagi holati tahlili // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2019. – № 4. – 9 b.
11. Omonov, A. A. Tijorat banklarining resurslarini samarali boshqarish masalalari: monografiya. – Toshkent, 2010.
12. Sattorov, O. B. Tijorat banklari likvidligini boshqarish: monografiya. – Toshkent, 2010. – 41 b.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 4 (2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>